

УДК 81'44:81'253

**МАРКЕРИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ КІНОГЕРОЯ В АСПЕКТІ
ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОФІЛЬМУ «ГРА В ІМІТАЦІЮ»)**

Бездітко А. Р.

Національна академія Національної гвардії України, Україна, Харків

Стаття присвячена виявленню особливостей перекладу маркерів мовної особистості Алана Тюрінга на лексичному та синтаксичному мовних рівнях. Дослідження мовленнєвого портрета головного героя історичної драми «Гра в імітацію» здійснюється з урахуванням принципів типологічної диференціації мовних особистостей, де психологічний чинник обрано як визначальний, а також класифікацій за рівнем мовної компетенції. Така класифікація здійснюється за параметром рівня володіння комунікативною компетенцією. З метою відтворити специфіку маркерів мовної особистості кіногероя було використано широкий спектр трансформацій та способів перекладу.

Ключові слова: маркери, мовна особистість, мовний рівень, типологічна диференціація, переклад

Бездітко А. Р. Маркеры языковой личности киногероя в аспекте перевода (на материале фильма «Игра в имитацию»)/ Национальная академия Национальной гвардии Украины, Украина, Харьков

Статья посвящена выявлению особенностей перевода маркеров языковой личности Алана Тьюринга на лексическом и синтаксическом языковых уровнях. Исследование речевого портрета главного героя исторической драмы «Игра в имитацию» осуществляется с учетом принципов типологической дифференциации языковых личностей, где психологический фактор избран в качестве определяющего, а также классификаций по уровню языковой компетенции. Такая классификация осуществляется по параметру уровня владения коммуникативной компетенцией. С целью воспроизвести специфику маркеров языковой личности киногероя было использовано широкий спектр трансформаций и способов перевода.

Ключевые слова: маркеры, языковая личность, языковой уровень, типологическое дифференциация, перевод

A. Bezditko, Linguistic personality markers film character in terms of translation (based on the film «The Imitation Game»)/ National academy of the National guard of Ukraine, Ukraine, Kharkiv

The article is devoted to identifying features of translation of Alan Turing's linguistic personality markers at lexical and syntactic language levels. The study of main character's linguistic portrait in «The Imitation

Game» is carried out with regard to the principles of the typology of linguistic personalities. Close attention is paid to psychological traits of Alan Turing's linguistic personality and communicative competence of the character. A wide range of transformations and translation methods were used in order to render the specifics of the main character's linguistic personality markers.

Key words: markers, linguistic personality, language level, typological differentiation, translation

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку науки парадигма лінгвістики XXI століття, що їй властива інтердисциплінарність, набула антропоцентричної спрямованості. З позиції антропоцентричної парадигми людина пізнає світ шляхом усвідомлення себе, своєї теоретичної й предметної діяльності у ньому, визначаючи ієрархію цінностей, що проявляється в мові. Мова вивчається як типізована форма людської свідомості, засіб пізнання та інтелектуального конструювання світу, творчий продукт носія національної культури. Тобто людина з усіма її психічними та ментальними процесами є центром мовних досліджень. Таким чином закономірним стало залучення у сферу лінгвістики поняття «мовної особистості» (МО) з її мовленнєвоповедінковими, когнітивними й ціннісними характеристиками. Інтерес до проблеми мовної особистості виріс у зв'язку з проведенням досліджень, присвячених вивченню особистості мовця в руслі таких мовознавчих дисциплін, як традиційна лінгвістика, прагматика, психолінгвістик, соціолінгвістика та ін. Актуальність дослідження зумовлена потребою розробки та поповнення наукового інструментарію сучасної лінгвоперсонології як окремого напрямку лінгвістики та необхідністю вивчення мовної особистості в аспекті перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні, шляхи формування мовної особистості закладено в низці концепцій теорії мовної особистості такими вченими, як Ю. Караулов, В. Красних, Т. Космеда, В. Виноградов, О. Леонтьєв, В. Нерознак, О. Сиротинина, С. Сухих, та ін. З розвитком перекладознавства зростає і кількість робіт, присвячених темі перекладу та мовної особистості, серед яких, наприклад Ю. Степанова, Ю. Лотман, М. Шемуда та ін..

Мета і завдання статті. Мета статті – виявити особливості перекладу маркерів мовної особистості Алана Тюрінга на лексичному та синтаксичному мовних рівнях з урахуванням психологічних чинників. Визначена мета зумовлює виконання таких завдань:

1. визначити сутність поняття мовної особистості;
2. виявити основні підходи до дослідження відповідного феномену;

3. схарактеризувати принципи типологічної диференціації мовних особистостей;

4. виявити маркери мовлення кіногероя на лексичному та синтаксичному мовних рівнях;

5. визначити способи перекладу, що забезпечують відтворення особливостей мовних особистостей в іншій культурі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мовна особистість є об'єктом вивчення одного з сучасних напрямів науки про мову – антрополінгвістики, що досліджує комунікативно-діяльнісні, когнітивні та інші форми існування мови в науковому просторі. За визначенням Ю. Караулова [2], мовна особистість – це особистість, виражена у мові (текстах) і через мову, це особистість, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів [2, с. 95].

З огляду на варіативність вираження мотиваційно-прагматичного рівня структури мовної особистості виділяють поняття типу мовно особистості, який визначають як стійку структуру, що відбиває індивідуальні особливості суб'єкта, який вступив у комунікацію, і мовленнєву поведінку, що детермінує його.

Властиві індивіду мовні форми одночасно є й індикатором його соціального статусу, рівня освіти, вікової та статевий приналежності, а також індивідуальних психологічних характеристик. Тому типологічна диференціація мовних особистостей може здійснюватися в руслі соціолінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, етнолінгвістики. Відповідно, критерієм виокремлення конкретних типів є характерні риси індивіда, що виявляються в його мовленні під впливом того чи того чинника – психологічного, соціального або ж культурного чи етнокультурного [4, с. 196].

Вичерпної типології мовних особистостей ще не створено. Найприйнятнішою з них є типологія Ю. Караулова [2]. Типологія Ю. Караулова розглядається як структура МО, яка організована на трьох рівнях: вербально-семантичний (рівень структури мовної особистості автора аналізують щодо мовних одиниць, які демонструють володіння повсякденною мовою), лінгвокогнітивний (рівень структури мовної особистості вивчають з урахуванням мовних одиниць, що репрезентують статичну й відносно стабільну індивідуальну концептуальну картину світу автора тексту як носія конкретної мови) та прагматичний (рівень виявляє мотиви та цілі, що зумовлюють розвиток, поведінку, керують текстотворенням та, як наслідок, визначають ієрархію змістів і цінностей у мовній моделі світу)[2].

Одним із критеріїв диференціації мовних особистостей є рівень їх комунікативної компетенції. Помітними в цьому ракурсі є напрацювання лінгвістів Т. Кочеткової [5], О. Сиротиніної [7] та ін. За параметром рівнів сформованості комунікативної компетенції мовні

особистості поділяється на сильну (креативність, висока свобода текстобудування будь-якої тематичної та жанрово-стилістичної оформленості, вільне володіння як усною так і письмовою формою мовлення та безпомилковий вибір форми мовлення у залежності від комунікативних цілей), посередню (володіння розмовним стилем та одним із функціональних стилів, необхідних професійно) та слабку (вживання жаргонізмів, просторічних елементів, грубої лексики). Представником кожного із цих типів є носій певної мовленнєвої культури [4, с. 201].

На сьогодні поширеними є психологічні класифікації мовної особистості. Найбільш авторитетними у цьому напрямку видаються напрацювання С. Сухих [8], який детально описав типи мовної особистості, обравши за визначальний психологічний чинник. У цьому ж ракурсі активно працюють українські дослідники Л. Лисиченко, І. Павлова та ін. Із огляду на особистісні риси індивідів С. Сухих виокремлює такі типи особистостей: гармонійний (домінуванням маркерів упевненості, позитивне ставлення до теми спілкування, дотриманням соціальних схем і норм, відсутністю вираженої боротьби за роль комунікативного лідера), конфліктний (грубо-статична установка, імпульсивність, бажання лідерства у спілкуванні, егоцентричність мовлення, наявність сарказму та іронії) та імпульсивний (лідерство у спілкуванні, порушення соціальних норм і схем, швидка зміна точок зору, схильність до негативної оцінки соціальних чинників) [4, с. 203].

Психологічний підхід зумовлює диференціацію комунікантів на інтровертів, екстравертів та амбівертів згідно з розробленим К. Юнгом [9] складом психічних функцій свідомості.

Дослідження мовленнєвого портрета головного героя кінофільму «Гра в імітацію» здійснюється з урахуванням принципів психологічних класифікацій особистостей, а також класифікації за рівнем мовної компетенції. Така класифікація здійснюється за параметром рівня володіння комунікативною компетенцією. Алан Тюрінг, як мовленнєва особистість, є надзвичайно цікавим для вивчення так як володіє високим рівнем комунікативної компетенції, що дає змогу дослідити лінгвістичну діяльність особистості Алана на мовних рівнях.

Особистості, що нестандартністю свого мовленням вирізняються з-поміж інших мовців, є перспективним об'єктом дослідження перекладознавства, оскільки, аналізуючи мовлення індивіда, який вільно та майстерно оперує мовними одиницями та є представником іншої нації, не лише збагачує мовну систему іншої нації, але й розширює фонові, культурні знання особистості, що сприймає текст перекладу. Тому проблему мовної особистості треба розглядати з точки зору перекладознавства.

З точки зору перекладацької теорії, кінофільм « Гра в імітацію » – є надзвичайно корисним та важливим у вивченні англійської мови, бо надає можливість оригінального сприйняття британсько-англійського варіанту мовлення. У свою чергу, Алан Тюрінг, як мовленнєва особистість, є надзвичайно цікавим для вивчення так як володіє високим рівнем комунікативної компетенції і низкою психологічних станів.

Алан Тюрінг – математик, логік, криптограф, логік і геній. Його навмисна стриманість часто призводить до емоційної холодності і неможливості емпатії, і інтелектуальної тупості; принцип відмови від надмірностей супроводжується фрустрацією або втратою мотивації. Нехтування фізичними потребами призводить до психозів, зокрема, сексуального характеру. Честолюбство, ідеалізм і консерватизм приводить до святенництва, лицемірства і болючих «катастроф» при зіткненні з реаліями життя.

Великий обсяг активного словника є однією з рис сильної мовної особистості [5, с. 14], у мовленні Алана Тюрінга простежуємо наявність значної кількості мовних одиниць, що свідчать про високий рівень інтелекту, що, власне, і виявляється наявністю мовних одиниць, що становлять певні лексичні шари, наприклад:

«**Undiluted cyanide.** *It wouldn't take more than a thimbleful to kill you.*»[10] – «**Концентрований ціанід.** *Вистачить дрібки, щоб вас убити.*»

Виділене словосполучення перекладається за допомогою еквіваленту. Речення «*It wouldn't take more than a thimbleful to kill you.*» було трансформовано використовуючи антонімічний переклад:

«*It is inspired by an old **Polish code machine**, only this one is infinitely more advanced.*» [10] – «**У порівнянні зі старою польською шифрувальною машиною, лише ця в рази прогресивніша.**»

Виділене словосполучення перекладається за допомогою часткової транслітерації. Вираз «*It is inspired by*» було трансформовано у мову перекладу використовуючи прийом цілісного перетворення.

«**Cryptography.** *To pass the time. The **class** is too simple.*» [10] – «**Криптографія.** *Це щоб не нудьгувати. **Задачі** злегкі.*»

Виділений термін транслітерується у мові перекладу. Іменник «class» (заняття) було перекладено використовуючи лексико-семантичну та граматичну заміни. Речення «*To pass the time.*» трансформується у мові перекладу за допомогою прийому цілісного перетворення.

Враховуючи ознаки елітарної та сильної мовної особистості, мовному портрету Алана Тюрінга характерна креативність. Йому властиві творчі здібності, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру

обдарованості як незалежний фактор [5, с. 15]. Це виявляється у низці лексем, що їх створє персонаж у своєму мовленні, наприклад:

OFFICER: That's big paper you work? What's it called?

*ALAN: **The Imitation Game**. Would you like to play? It's a game. For determining whether something is a machine or a human being [10].*

ОФІЦЕР: Це та ваша праця? Як назвали?

*АЛАН: **Гра в імітацію**. Хочете зіграти? Це гра. На визначення чи об'єкт машина, або людська істота.*

Виділене речення перекладається за допомогою дослівного перекладу. Також, що герой використовує таку лексичну одиницю як «something» (щось), що в мові перекладу є «об'єкт». Тут було використано лексичну заміну. Зазначимо, що Алан використовує у своєму мовленні короткі фрази без емоційного навантаження з метою чіткого викладу матеріалу. Частим є вживання пауз між висловами, що є важливим елементом осмислення мови й для підкреслення важливості фрази або висловлювання.

*«I'm designing a **machine** that will allow us to break every message, every day, instantly.» [10] – «Мій **апарат** зможе розшифровувати усі повідомлення, кожного дня за секунди.»*

Виділена лексична одиниця перекладається за допомогою лексико-семантичної заміни. Слово «instantly» (миттєво) було трансформовано у мову перекладу за допомогою модуляції.

Повсякчас Алан демонструє риси, що дають підстави зараховувати його до конфліктного типу мовної особистості, йому притаманна наявність іронії, сарказму у спілкуванні, що є проявом рівня інтелекту [8]. Проте зазначимо, що попри значну кількість жартів у мовленні героя, вони не завжди є доречними, оскільки вони є образливими стосовно людей, що його оточують.

OFFICER: So how about you tell us what happened and we will find the chap who did this.

*ALAN: Gentlemen, I don't believe that you could find the **chap** that did this if he walked up to you and splat in your face [10].*

ОФІЦЕР: Розкажіть нам, що сталося і ми знайдемо паскудника.

*АЛАН: Джентльмени, я не вірю, що ви знайдете **злодія**, навіть якщо він зайде і плюне вам в лице.*

Наведені репліки головного героя було трансформовано у мову перекладу використовуючи дослівний метод. Іменник «chap» (розм. хлопець) було трансформовано як «злодій» використавши лексико-семантичну заміну з метою надання тексту емоційного забарвлення.

COLLEAGUE: We have decrypted a number of German messages by analyzing the frequency of letter distribution.

*ALAN: Oh, even a broken clock is right twice a day. That's not progress. That's just **blind luck** [10].*

КОЛЕГА: Ми змогли розкодувати деякі німецькі повідомлення проаналізувавши частоту розташування літер.

АЛАН: Годинник, що став, теж показує час. Це не досягнення, а **випадкова удача**.

Використання фразеологізмів та ідіом (blind luck) у мовленні – є індикатором високого інтелекту. Виділений вираз було перекладено за допомогою еквіваленту. Речення «a broken clock is right twice a day» трансформовано використавши модуляцію.

Алан оцінює власний потенціал дуже високо, що може мати як позитивний, так і негативний вплив. Позитивний вплив виражається в упевненості в собі, а негативний – у надто високому рівні егоїзму, нехтуванні думок і поглядів інших, переоцінці власних сил. Герой впевнений у власній правоті навіть якщо існують конструктивні докази та аргументи на користь протилежної точки зору:

«*They're all **idiots**. Fire them and use the **savings** to fund my machine.*» [10] – «Вони **йолопи**. Звільніть їх, а **гроші** вкладіть у мою машину.»

Лексема «idiots» була перекладена за допомогою лексичної заміни, конотація якої у мові перекладу є емоційно-експресивно забарвлена. Слово «savings» (заощадження) було трансформовано у мову перекладу за допомогою лексико-семантичної заміни.

«*It's highly technical **you wouldn't understand**.*» [10] – «Це складна техніка, **вам не в тямки**.»

Виділене речення «you wouldn't understand» було перекладено за допомогою модуляції.

Однією з характерних рис Алана, що її виокремлено під час дослідження є зосередження інтересу на самому собі, схильність до внутрішнього діалогу. Незважаючи на вищезгадане, головний герой намагається встановлювати контакт із соціумом, налагодити зв'язки із зовнішнім світом, що дає підстави вважати його амбівертом із схильною до інтроверсії.

«*Mother says I can be **off-putting** sometimes on account of being one of the best mathematician in the world.*» [10] – «Мама казала, що я **відлякую** людей тим, що я найкращий математик у світі.»

Прикметник «off-putting» було трансформовано у мову перекладу шляхом використання граматичної заміни, отримавши дієслово «відлякувати».

Для більшості людей, мова – це спосіб передавати інформацію, міркувати життєвими явищами і внутрішніми станами або просто отримувати задоволення від розмови. І тільки деякі, в тому числі і Алан Тюрінг, яким властивий аналітичний склад розуму та логічне мислення, розглядають мову як результат своїх роздумів: «*Sometimes it is the people who no one imagines anything of who do the things that no*

one can imagine.» [10] – «Іноді найзвичайні люди роблять те, чого ніхто не міг би уявити.»

Мовна особистість Алана Тюрінга володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення і сприйняття ним мовлення що вирізняються рівнем структурно-мовної складності. Тезаурус героя наповнений різнобічними функціонально-стильовими різновидами мови, що характеризується сукупністю певних мовленнєвих засобів: широкий спектр лексем, термінологія, фразеологізми, порівняння та ін. З метою відтворити особливості мовної особистості кіногероя було використано широкий спектр трансформацій та способів перекладу: транслітерація, змістовий розвиток, перестановка, заміна частин мови, антонімічний переклад та генералізація.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Дослідження мовної особистості є перспективною та актуальною сферою для подальших лінгвістичних студій, що забезпечує подальший розвиток та становлення лінгвоперсонології та перекладознавства як самостійних напрямків мовознавства. Використання різних перекладацьких трансформацій забезпечує подальше дослідження МО у міжкультурному просторі.

Література:

1. Карасик В. И. (2002) *Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [моногр.]*. Волгоград: Перемена, 477 с.
2. Караулов Ю. Н. (1987) *Русский язык и языковая личность: [моногр.]*. Москва: Наука, 261 с.
3. Комисаров В. Н. (1990) *Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.* Москва: Высш. шк., 253 с.
4. Космеда Т. А., Карпенко, Н. А. (2011) *Індекс комунікативної компетенції та психотип як параметри диференціації мовної особистості. Комунікативна лінгвістика. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, вип. 31, 196–205.*
5. Кочеткова Т. В. (1996) *Проблема изучения языковой личности носителя элитарной речевой культуры (обзор).* Саратов: Вопросы стилистики, вып. 26, 14–24.
6. Красных В. В. (2003) *«Свой» среди «чужих»: миф или реальность?* Москва: Генозис, 375 с.
7. Сиротинина О. Б. (1998) *Социолингвистический фактор в становлении языковой личности. Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты.* Саратов: Перемена, 3–11.
8. Сухих С. А. (2004) *Личность в коммуникативном процессе.* Краснодар: Изд-во юж. ин-та менеджмента, 155 с.
9. Юнг К. Г. (2006) *Психологические типы.* Москва: АСТ, 768 с.

10. TOPEUROPIX. Movies & TV Serials Online HD with subtitles. The Imitation game. < <https://topeuropix.net/mov/the-imitation-game-2014-online-free-hd-with-subtitles-europix>> (2019, May, 18).

References:

1. Karasik V. I. (2002) *Jazykovej krug: lichnost', koncepty, diskurs: [monogr.] [Language circle: personality, concepts, discourse: [monogr.]. Volgograd, Peremena. [in Russian].*
2. Karaulov Yu. N. (1987) *Russkij jazyk i jazykovaja lichnost': [monogr.] [Russian language and linguistic personality: [monogr.]. Moskva, Nauka. [in Russian].*
3. Komisarov V. N. (1990) *Teorija perevoda (lingvisticheskie aspekty): ucheb. dlja in-tov i fak. inostr. jaz [Theory of Translation (linguistic aspects): studies for institutions and foreign language faculties]. Moskva, Vyssh. shk. [in Russian].*
4. Kosmeda T. A., Karpenko, N. A. (2011) *Indeks komunikativnoi kompetentsii ta psyhotyp yak parametry dyferentsiatsii movnoi osobystosti. Komunikativna linhvistyka. Linhvistychni doslidzhennia [The index of communicative competence and psychotype as parameters of the differentiation of the linguistic personality. Communicative Linguistics. Linguistic Studies]. Zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody [scientific works collection of H.S. Skovoroda KNPu], no. 31, 196–205. [in Ukrainian].*
5. Kochetkova T. V. (1996) *Problema izuchenija jazykovej lichnosti nositelja jeltarnoj rechevoj kul'tury (obzor) [The Problem of studying the language personality of an Individual with an elite speech culture (review)]. Saratov. Voprosy stilistiki [Questions about Stylistics] no. 26, 14–24. [in Russian].*
6. Krasnyh V. V. (2003) *«Svoj» sredi «chuzhih»: mif ili real'nost'? [«own» among «another's»: myth or reality?]. Moskva, Genozis. [in Russian].*
7. Sirotinina O. B. (1998) *Sociolingvisticheskij faktor v stanovlenii jazykovej lichnosti. Jazykovaja lichnost': sociolingvisticheskie i jemotivnye aspekty [Sociolinguistic factor in the formation of a language personality. Linguistic personality: sociolinguistic and emotive aspects]. Saratov. Peremena [Alteration], 3–11. [in Russian].*
8. Suhij S. A. (2004) *Lichnost' v kommunikativnom processe [Personality in the communicative process]. Krasnodar. Izd-vo juzh. in-ta menedzhmenta. [in Russian].*
9. Yung K. G. (2006) *Psihologicheskie tipi [Psychological types]. Moskva. AST. [in Russian].*
10. TOPEUROPIX. Movies & TV Serials Online HD with subtitles. The Imitation game. Retrieved from <https://topeuropix.net/mov/the-imitation-game-2014-online-free-hd-with-subtitles-europix>. [in English]. (2019, May, 18).